NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 COR. IV: 13.

HET LIJDEN.

De weken, die de viering van het Paaschfeest in onze kerken voorafgaan, bepalen ons op eene bijzondere wijze bij dat gene, hetwelk wel telken dage en ure het voorwerp onzer innigste betrachting, het onderwerp onzer tederste overdenking en zielswerkzaamheid zijn moest: *Jesus Christus, lijdende.* Mochten de dagen, tot deze prediking bijzonder bestemd, voor vele harten gezegend zijn! Mocht die prediking uit den mond van vele dienaren en discipelen des Heeren krachtig en overvloedig gehoord worden alom in de Gemeenten over de aarde, ook in ons Vaderland! Mochten naar deze dingen onzer eeuwige behoudenis toegekeerd worden de gedachten dier duizenden, welke zich, juist in deze dagen bij voorkeur, schijnen te willen dompelen in die zonde, waarvan verklaard staat, dat hare *bezoldiging de dood is.* Mochten veler oogen gericht worden op dien Verhoogde aan het kruis! op de verborgenheid der zielsangsten van den Heilige in Gethsemane; de veroordeeling van den Rechtvaardige uit Gabbatha; de verlating van den Eeuwiggezegende op Golgotha! Mocht Jesus Christus en die gekruisigd als *geschilderd voor de oogen* der Gemeenten staan; zijn kruis onze roem zijn in leven en sterven; die Gekruisigde het leven onzer zielen, de sterkte onzer harten, alle onze hoop en heerlijkheid! Daartoe geve Hij, die dezen zijnen eigenen Zoon niet spaarde tot redding van zondaren, ook de Kracht uit de hoogte, dien Geest, zonder welken niemand de *diepten Gods* kan verstaan; de diepten Gods aan het kruis! Wij verlangen ook hier ter plaatse, mag het ons gegeven worden, gemeenschap van gedachten en beschouwing te oefenen met die Gemeente, die door het bloed des Zoons gereinigd en gekocht, geen dierbaarder voorrecht kent, dan zijne deugden en daden te mogen verkondigen; dan uit te roepen de verborgenheid van dat lijden, die gehoorzaamheid, die offerande, waardoor in eeuwigheid geheiligd worden de genen die door Christus tot God gaan. Wij gevoelen ons hier, onder de menigte gezichtspunten, die deze stoffe van oneindigen rijkdom ons aanbiedt, tot de drie volgende grondwaarheden bepaald: de Persoon des Lijders, God-mensch; zijn lijden, door plaatsbekleeding verzoenend; dat lijden, eindelijk, van den beginne der eeuwen voorzegd en voorgebeeld.

I. DE PERSOON DES LIJDERS! — Wie is Hij, die *in gedaante gevonden als een mensch*, zich zelven ook dan nog *vernedert*, *gehoorzaam geworden zijnde tot den dood, ja tot den dood des kruises?* Het is Hij, *die in de gestaltenisse Gods zijnde het geen roof achtte* (het was zijn eigen recht van eeuwigheid) *Gode even gelijk te zijn* (1); maar Hij *vernietigde zich zelven*, en *nam de gestaltenis eens dienstknechts aan*, en *werd den menschen gelijk*, om alzoo waarachtig God en waarachtig mensch in onafscheidbare, in alle eeuwigheid onverdeelbare eenigheid des persoons, de *Middelaar Gods en der menschen te zijn*, *de mensch Christus Jesus* (2). Het is Hij, die zich zelven in dien staat van zelfvernedering en zelfvernietiging *den Zoon des menschen* noemt, maar de Vader uit de hemelen verheerlijkt Hem als zijnen Zoon; als *den Zone des levendigen Gods*, *hunnen Heer en hunnen God*, aanbidden Hem Apostelen en geloovigen, door den Heiligen Geest. Het is dat *Leven*, *hetwelk bij den Vader was*, *en geopenbaard is*, zoo dat oogen Hem gezien, ooren Hem gehoord, handen Hem getast hebben (3), dat *Woord des Levens*, dat

(1) Philipp. II. v. 6. en volg. *In de gestaltenis Gods* zijn (ἐν μορφῇ θεοῦ εἶναι) onderstelt noodwendig het *God zijn*, gelijk *de gestaltenis eenes dienstknechts* (v. 7) een *dienen*.

(2) 1 Tim. II. v. 5.

(3) 1 Joh. I. v. 1 en 2.

vleesch geworden is, dat *onder ons gewoond* heeft, dat *aanfchouwd* is in *heerlijkheid als de Eeniggeboren van den Vader, vol van genade en waarheid;* terwijl Hij tevens daar henen ging, daar ftond, daar hing als de *verachte ziele, die aan welken het volk eenen grouwel had* (1), de ten toon geftelde aan het vloekhout tusfchen hemel en aarde; om even daardoor in hemel, op aarde en onder de aarde erkend te worden met kniebuiging voor die Hij is: het Lam Gods dat geflacht is, de Leeuw van Juda die overwonnen heeft, de Koning der eere, JEHOVAH *onze gerechtigheid!*

Het zij dan in eeuwigheid verre van onze gedachten, waarde mede-Christenen! bij de overdenking van het lijden des Heeren, Zijn gezegenden perfoon immer te befchouwen als een bloot mensch, als een fchepfel hoe ook verheven, als een Zoon Gods uit eenige andere betrekking dan die der geboorte zonder begin uit den Vader, die der eenswezenheid van alle eeuwigheid met den Vader! En niet alleen dit; maar even verre zij van ons de dwaling, die in Jefus Christus, het zij in de kribbe of aan het kruis, in de heerlijkheid op Tabor, of in de verlating op Golgotha, de Goddelijke natuur van de menfchelijke, de menfchelijke van de Goddelijke *fcheidt* (2); of die, welke in dienzelfden perfoon, God en mensch, niet *onderfcheidt* hetgene der Goddelijke, en hetgene der menfchelijke nature eigen is (3). De belijdenis der door zoo vele beftrijdingen van binnen en van buiten des te meer geoefende Christelijke Kerk fpreekt daarom in onze Nederlandfche Artikelen te recht (4): »Wij gelooven dat de Zone Gods eene ware menfche-»lijke natuur heeft aangenomen met alle hare zwakhe-»den, uitgenomen de zonde, — op dat Hij een waar mensch »zoude zijn. — Wij gelooven, dat de *perfoon* des Zoons »onaffcheidelijk vereenigd en zamengevoegd is met de »menfchelijke natuur: zoo dat er niet zijn twee Zonen »Gods, noch twee Perfonen, maar *twee naturen in één* »*éénigen perfoon vereenigd*, doch elke natuur hare onder-»fcheidene eigenfchappen behoudende.— Hierom bekennen »wij, dat Hij ware God en ware mensch is; ware God, »om door zijne kracht te overwinnen; ware mensch, »op dat Hij voor ons mochte fterven uit de zwakheid »van zijn vleesch.”

Neen! het is geen menfchenwoord, geen ftelfel van menfchenverftand of vinding; het is Gods woord, Gods getuigenis: *De Heer der heerlijkheid is gekruist* (5). *De Vorst des levens is gedood* (6). *God, die geopenbaard is in het vleesch, gerechtvaardigd in den Geest, gezien van de Engelen, gepredikt onder de Heidenen, geloofd in de wereld, opgenomen in heerlijkheid* (7), *God heeft de gemeente gekocht met zijn eigen bloed* (8).

Deze waarheid is het, die wij hier uit de verhalen van het lijden bij de Evangeliefchrijvers, in enkele bijzonderheden wenfchen aanfchouwbaar te ftellen. Eene verborgenheid is hier, eene diepe verborgenheid, gelijk alle waarheid is en zijn moet in deze onze bedeeling van *gedeeltelijke kennis*, en *gedeeltelijke propheteering*, (1 Cor. XIII.) Maar op de verkondiging van juist deze verborgenheid: Jefus even waarachtige Godheid en menschheid, eeuwigen rijkdom en aangenomene armoede, vrijwillige vernedering en nimmer afgelegde majefteit, rust als op haren eenig vasten en wezenlijken grond, de leer van verzoening, genade, en onze eeuwige behoudenis.

Wij ftellen ons dan in de eerfte plaats Jefus in zijn woord hier voor oogen, daar Hij aanzit aan den disch van het Pafcha, in den nacht, in welken hij verraden werd. Hij, de Zoon, van God *uitgezonden in de volheid des tijds, en geworden onder de wet*, Hij onderhoudt en vervult die wet, niet flechts hare zedelijke, maar ook hare fchaduwverordeningen, hare nationale inzettingen, geheel haren inhoud, geheel haren eisch. Als zoodanig viert en eet Hij, als alle Israëlitifche Huisvaders en Meesters, het Paaschlam met zijne discipelen; en te gelijk, als de Heere, de Wetgever zelve op Sinaï, verandert Hij de inzetting van het Pafcha en zijne bloedige offerande, in die des Avondmaals en de brekinge des broods. In beide werd gezien op zijn perfoon, zijn werk, zijn lichaam, voor zondaren gebroken, geofferd, ter geestelijke fpijze gegeven voor en aan het Israël Gods. — Aan denzelfden disch zit met Hem aan de verrader, die Hem reeds voor dertig zilverlingen verkocht heeft. Hij laat zich leveren. Maar, Kenner der harten en der gedachten, openbaart Hij aan den discipel dien Hij lief had, wie het is die Hem zal overleveren. Zoo openbaarde Hij weleer toekomende en verborgene dingen aan Abraham zijnen vriend, als Hij hem verfcheen bij de tente van Mamre, en aanzat aan zijnen disch in Engelengeftalte. De Heere is Hij, en de Meester, die de voe-

(1) Jef. XLIX. v. 7.

(2) De in onze Nederlandfche kerken maar al te zeer ingedrongene zuurdeesfem van Nestorius.

(3) De Euthychiaanfche afwijking.

(4) *Nederl. Confesfie.* art. 18 en 19. Heidelb. Catech. vr. 35.

(5) 1 Cor. II. v. 8. (6) Hand. III. v. 15.

(7) 1 Tim. III. v. 16.

(8) Hand. XX. v. 28. *Ποιμαίνειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἣν περιεποίησατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος.* Wij weten wel, dat in deze plaats de meeste Critici van onzen tijd de lezing *τοῦ Θεοῦ* (*Gods*) verwerpen; en die van *Κυρίου* (*des Heeren*) daarentegen door Griesbach in den text is opgenomen. Doch men geve zich de moeite, om hetgeen door dezen Uitgever tot handhaving van deze zijne lezing aangevoerd is te vergelijken met hetgeen vroeger door Ernesti (tegen Wetftein), door Bengel, en anderen, tot verdediging van de lezing *Θεοῦ* gezegd is. (Men zie ERNESTI, Opusc. Phil. et Crit. p. 335 et sqq. BENGEL, in Gnom. ad h. l. en vergelijke VENEMA in de meermalen aangehaalde *Exercitationes*, p. 1 et sqq. en HERINGA, *Over het gebruik en misbruik der kritiek*, § 46). Wat ook de bloote vergelijking der handfchriften (waarvan zommige *Θεοῦ* hebben; zommige zeer geachte *Κυρίου*; een aanzienlijk getal, beide *Θεοῦ καὶ Κυρίου*) ten voordeele van Griesbachs keuze moge fchijnên op te leveren, de inwendige bewijzen fpreken althands niet minder fterk voor de gewone lezing. Wij kunnen aan deze plaats in uiteenzettingen hieromtrent niet wel treden. Dit alleen herinneren wij, dat de uitdrukking *Gemeente des Heeren* nergens voorkomt in de gantfche Schrift des Nieuwen Testaments; zeer gemeenzaam daarentegen die van *Gemeente Gods.* Tegen de bedenking, alsof naar deze lezing aan de *Goddelijke natuur* een *eigen bloed* zoude toegefchreven worden, zegt ERNESTI t. a. p. zeer afdoende het volgende: »*God heeft de gemeente gekocht met zijn bloed*, niet dat »de Godheid had, die onlichamelijk is, maar die in dat lichaam was, »hetwelk Hij door de vleeschwording (*ἐνσαρκώσει*) het zijne gemaakt had.” Doch ook al zij de lezing *τοῦ Κυρίου* de echte, de zin en bewijskracht blijft even dezelfde, alzoo (gelijk Ernesti wederom zeer klaar bewijst p. 336 et sqq.) door die benaming hier niet anders verftaan kan worden dan het Hebreeuwfche JEHOVAH.

ten Zijner discipelen wast, en Zijnen dienstknechten dienst doet. Maar het is de taal der Opperste Wijsheid, als zij tevens dat woord vernemen: *Dat ik doe, weet gij nu niet, maar gij zult het na dezen verstaan.* Joh. XIII.

In Gethsemane gaat Hij de bende, door Judas geleid, te gemoet. Zijn woord: IK BEN HET, doet ze achterwaarts gaan en nederstorten (Joh. XVIII. Het is zijne majesteit als God, die Hij straks als bedekt en omwolkt, om zich te *kunnen* overgeven, gelijk *een schaap ter slachting, en gelijk een lam dat stemmeloos is voor dien die het scheert.*

In de zaal van Cajaphas staat Hij dáár, gehoond, bespot, geslagen, bespogen, en zwijgende: *ziet den mensch!* Maar Petrus verloochent ten derden male; en Jesus keert zich om, en ziet Hem aan: het is de Heere! Het is Hij, *die zijne oogen heeft als vlammen des vuurs*, en *Hij onderzoekt de harten en de nieren*, Hij maakt de binnenste gedachten openbaar, het geweten wakker, het hart verbroken, het geloove levendig. Petrus, door geen hanengekraai ontwaakt, versmelt voor den blik dier oogen. *Hij gaat uit, en weent bitter.*

Als een *vervloekte* hangt aan het kruishout Hij, in wien alle de geslachten der aarde gezegend werden. Maar dáár te gelijk beschikt Hij over Paradijs en zaligheid, over tijd en eeuwigheid (Luc. XXXIII. v. 39 tot 43). Ja, die daar uitroept: *mij dorst!* is de Fontein zelve des levens. Die daar klaagt: *mijn God, mijn God, waarom hebt gij mij verlaten!* is dezelfde die tot zijn volk gezegd heeft, en steeds zegt: *Ik zal u niet begeven, en ik zal u niet verlaten.* Die daar den geest geeft en sterft, is Hij, die *het Leven* en *de Opstanding* niet alleen aan het licht brengt, en verwerft, maar zelve is. Die daar nedergelegd wordt in het graf van den rijken, voor dat de Sabbath invalt, is de *Heere* zelve *des Sabbaths;* Hij die op den zevenden dag heeft gerust van het al werk der schepping, door Hem gemaakt en volbracht.

Zie daar de ontzachelijke verborgenheid: in eenen zelfden mensch Christus Jesus, de *sterkte God* en *de man der smerte* niet bloot te zamen gekomen, maar één! Maar ziedaar ook de vastigheid, de dierbaarheid, de zaligheid, Hij is de Zoon: *het afschijnsel van 's Vaders heerlijkheid, het uitgedrukte beeld zijner zelfstandigheid, die alle dingen draagt door het woord Zijner kracht; alle de Engelen Gods moeten Hem aanbidden*, en *tot Hem is gezegd: o God, uw troon is in alle eeuwigheid* (1)! Maar — *overmits de kinderen des vleesches en des bloeds deelachtig zijn, zoo is Hij ook desgelijks derzelver deelachtig geworden, op dat Hij door den dood te niet doen zoude den genen die het geweld des doods hadde, den duivel* (2).

En nu — Jesus Christus is *gister en heden dezelfde en in eeuwigheid.* Opgestaan uit den dooden, om henen te gaan tot zijnen Vader, behoudt Hij, met den naam, die Hem gemeen is met den Vader en met den Heiligen Geest, tevens dien zijner vernedering en verachting naar het vleesch. *Jesus den Nazarener den gekruisten*, noemt hem de Engel, die zijne opstanding aankondigt (1). *Ik ben Jesus de Nazarener, dien gij vervolgt*, zegt hij tot den door den glans zijner heerlijkheid in het stof geworpen Saulus (2). Met de wolken des hemels komt Hij eenmaal weder, kenbaar als de doorstokene aan het kruis (3). In den hemel der hemelen staat Hij daar in het midden der gekochten door zijn bloed, als *het Lam dat geslacht is, en waardig is te ontfangen de kracht, en de rijkdom en de wijsheid, en de sterkte, en de eere, en de heerlijkheid, en de dankzegging* (4). Zoo is Hij, Israels Goël (en die Goël is geen andere dan de HEERE zelve der heirscharen (5)) *in alles den broederen gelijk geworden, op dat Hij een barmhertig en een getrouwe Hoogepriester zoude zijn in de dingen bij God, om de zonden des volks te verzoenen* (6). Want van deze ontzachelijke *tot één wording* (7) van Godheid en menschheid, van almacht en zwakheid, van diepte en hoogte, was het groote, het nimmer genoeg te overdenken en aan te staren doel: *Verzoening door plaatsbekleeding.* Hierover, zoo God wil en wij leven, bij eene volgende gelegenheid nader.

(1) Heb. I. v. 2, 3, 6, 8. (2) Heb. II. v. 14.

OVER DEN GROND VAN HET OPPERGEZAG EN DE PLICHTEN VAN OVERHEDEN EN ONDERDANEN.

J. J. LE ROY, *Bekroonde Verhandeling ter beantwoording der prijsvraag van het Stolpiaansch legaat.* Leid. 1834. 92 bl. in 4°.

II.

In het tweede Deel der Verhandeling beoordeelt de Eerw. Schrijver de meest in zwang zijnde gevoelens over het behandelde onderwerp, welke hij tot drie brengt: het *ultra-liberale* (revolutionaire), het *ultra-monarchale* (absolutistische), en het *ministeriële* (of constitutionele) stelsel. Onze Auteur toont ook hier een schrander en zelfdenkend man te zijn; maar alleen het eerste en laatste gevoelen uit eigen onderzoek, het tweede daarentegen blootelijk uit de berichten der liberale partij te kennen. Recht voldoende toch wordt hier de revolutionaire theorie in hare naaktheid en onbijbelsche grondstellingen blootgesteld en wederlegd; zeer opmerkelijk zijn ook des Schrijvers bedenkingen tegen het laatste, waardoor hij meestal het hedendaags heerschende *juiste midden* bedoelt (8); maar den aard en de natuur van het tweede zoogenaamd ultra-monarchale heeft hij niet naauwkeurig voorgesteld. Wij nemen deze gelegenheid te baat, om betrekkelijk hetzelve iets van de staatsleer van Haller en de denkbeelden van Bilderdijk over het onderhavige onderwerp te zeggen; want niet alleen zijn beide tot nog toe, vooral het eerste, door onze liberale schrijvers altoos in een valsch licht voorgesteld, verdraaid, verminkt en ontwricht, maar ook onze kundige schrij-

(1) Marc. XV. v. 6. (2) Hand. XXII. v. 8. (3) Openb. I. v. 7.
(4) Openb. V. v. 12. (5) Jes. XLVII. v. 4 enz. (6) Heb. II. v. 17.
(7) Unio hypostatica.
(8) Zeer juist is het gezegde hieromtrent op bl. 80: *Van het beginsel der algemeene vrijheid uitgaande, wordt de personele en individuële vrijheid daardoor in vele opzichten ten sterkste gebonden.*

der kent dezelve blijkbaar niet dan uit deze bronnen, daar hij, bl. 79, 80, de voorſtanders van dit gevoelen met de volgende woorden beſchrijft. »Zij hebben veel op met den zoo dikwijls misbruikten titel van: *door Gods genade keizer of koning;* houden denzelven voor meer dan voor eene door menſchen gebezigde uitdrukking, zij hechten daaraan inderdaad die krachtige beteekenis, welke deze ſpreekwijs op zich zelve heeft; zij beſchouwen de Overheden als van God zelven aangeſteld als zijne vertegenwoordigers hier op aarde, aan welke derhalve eene onbepaalde onderwerping en gehoorzaamheid moet betoond worden; tegen welke in geen geval eenige tegenſtand geoorloofd is; wier bevel, hoe hard en onrechtvaardig ook, zoo ſlechts niet ten eenenmaal met het geweten ſtrijdig, gewillig moet volbracht worden, of wier ſtraf, in geval het geweten de gehoorzaamheid niet toelaat, met geduld en zonder weêrzin moet gedragen worden; zij voeren de ongelijkheid onder de menſchen ten opzichte van rang en ſtaat ten hoogſten top; beſchouwen dezelve als oorſpronkelijk en erfelijk, niet alleen tusſchen bijzondere individuën, maar tusſchen geheele geſlachten, waarvan het eene tot gebieden, en het andere tot gehoorzamen van God geſchikt ſchijnt."

Wat dan het ſtelſel van Haller aanbetreft, deze Geleerde onderſcheidt de Staten in VORSTENDOMMEN (indien zij zeer groot en machtig zijn, *Monarchiën*) en BURGERSTATEN (*Republieken*). Door de eerſten verſtaat hij hetgeen door Huig de Groot *patrimoniële Rijken* werd genoemd (1). Een Vorst is (volgens hem) een onafhankelijk, vermogend en machtig grondeigenaar, die krachtens zijne overmacht deels zijne onderhoorige en van hem afhankelijke landzaten, deels andere door dienst- of hulpverdragen aan hem verbondene huisgezinnen of menſchen beheerscht. Hij bezit dit onafhankelijk vermogen, en dienvolgens ook zijn Souvereiniteit (onafhankelijkheid), die hem door hetzelve verkregen werd en gewaarborgd wordt, onder Gods zegen, als het hoogſte en aanzienlijkſte geluksgoed in de zamenleving; en in zooverre *door Gods genade;* doch hij heeft, behalven de aangegane dienst- en hulpverdragen, over de perſonen, huisgezinnen en eigendommen zijner onderhoorigen, even min iets te zeggen als zij over de zijnen. Hij is uit eigen recht (*proprio jure*) heerſcher, en beſchikt alleen over zijne eigen zaken (*domeinen*), gelijk zijne onderdanen over de hunnen. Zijne rechtſpraak over hun grondt zich alleen op de inroeping zijner rechtshulp en rechtsbetooning van hunne zijde, waar zij hun recht zelve niet kunnen doen gelden. Uit dit alles volgt, dat de vorſten niet van het volk geſteld zijn, maar, krachtens het hun van Gods Voorzienigheid geſchonken onafhankelijk beſtaan, vóór het volk (als zoodanig) aanwezig, vóór het volk reeds Vorſten waren, en zouden kunnen vergaan terwijl de vorst onafhankelijk Heer blijft. Ongerijmd is dan het gevoelen dat der vorſten macht eene van het volk uitgegane of verleende en aanvertrouwde macht zoude zijn; ongerijmd alle begrip van overgedragene Souvereiniteit; ongerijmd de ten gronde dezer begrippen liggende volksoppermacht, en evenzeer de leer van een ſtellig beweerd of toch ſtilzwijgend onderſteld maatſchappelijk verdrag, krachtens hetwelk onderling gelijke en geheel vrije perſonen het recht en den plicht om over hen te regeren aan eenig ander perſoon zouden hebben toegeſtaan en opgelegd, en alzoo een volk en eene Overheid geformeerd. Een vorſtendom is dus geen burgerſchap (*civitas*), geen gemeenebest (*respublica*), maar een groot gezin (*magna familia*), en de Vorst beſtaat even min om zijn volk als het volk om den Vorst; elk beſtaat om zich zelven, maar allen zijn door onderlinge liefdeplichten aan elkander verbonden, en in zooverre voor elkander geſchapen. Dezelfde beginſelen worden ook op *burgerſtaten* toegepast. Daar is eene onafhankelijke burgerſchap; wier gezag over landzaten en onderdanen, die niet tot die gemeenſchap behooren, mede niet overgedragen of verleend, maar op onafhankelijkheid en grondbezit gevestigd. Daar is het eene collective gelijk in het vorſtendom eene individuële heerſchappij, welke zich door dienst- of hulpverdragen de landzaten als onderhoorigen verbindt. Ook daar dus beſtaat even weinig als in de rijken, *of* volksoppermacht, *of* overgedragen gezag, *of* ſtaatsverdrag. Met verpletterende conſequentie wordt (gelijk een kundig en beroemd ſchrijver met recht aanmerkt (1), door von Haller deze theorie vernietigd; en de vijandſchap die jegens zijn werk onder de meeste Liberalen in Europa (ook in ons land) ontbrand is, moet men onzes inziens vooral toeſchrijven aan de meerderheid en den bijtenden ſcherts, waarmede hij de liberale theorie verbrijzelt (2). Hoe men ten minſte in de bovenvermelde leer, (die echter niet de *onze* is,) een despotiek ſtelſel meent te kunnen opmerken, is ons niet wel begrijpelijk; vooral daar dit ſtelſel doorgaans de heiligheid van perſonele en verkregen rechten predikt, en de vrijheid van zelfshulp, verzet en wederſtand tegen misbruik van macht althans niet binnen enge grenzen beperkt.

Hetgeen *wij* tegen dit ſtelſel hebben is het volgende: Vooreerst, dat het niet opklimt tot den waren grond van gezag en macht, welke boven door ons als in de H. Schrift gegrond werd voorgeſteld. Niet de overmacht,

---

(1) *Accidere etiam potest, ut paterfamilias, latifundia posſidens, neminem alia lege in ſuas terras habitantem recipere velit; aut ut quis magnam ſervorum copiam habens eam manumittat, ſub imperii ferendi et cenſus pendendi legibus: quae ſuis exemplis non carent. — — Fieri ergo potest, ut rex in quosdam populos imperium habeat proprio jure, ita ut alienare etiam posſit.* (*De Jure B. ac. P.* Lib. I. cap. 3. § 8, 12).

(1) Ancillon; zie de *Nederl. Gedachten*, Dl. III. bl. 153. Zeer juist is ook het oordeel van den Heer Mr. Groen van Prinſterer over von Hallers *Restauration*, in zijne *Beſchouwingen over Staats- en Volkenregt*, (Dl. I. bl. 157, 158) alwaar met recht gezegd wordt, »dat dezelve allezins naauwkeurige en herhaalde lezing verdient."

(1) Zoo zegt hij onder anderen bij de vermelding van het gevoelen van diegenen die het maatſchappelijk verdrag ten gronde van hun ſtaatsrecht leggen, offchoon zelve erkennende dat deze onderſtelling met den historiſchen oorſprong der Staten niet overeenkomt (Th. I. S. 298): »Men vindt waanzinnigen in dolhuizen, die zich inbeelden Koning te zijn, en naar dit vaste begrip ſpreken en handelen. Maar zij gelooven het ten minſte. Doch hoe zal men daarentegen die nieuwe kwaal noemen, waar door men erkent, noch koning te zijn, noch geweest te zijn; maar tevens beweert, dat de rede vordert, het moest zoo zijn, en naar dit redebegrip kroon en ſcepter zoude willen dragen of vorderen?"

maar die betrekking van den eenen mensch tot den ander, welke in zekere opzichten een afbeelding van de betrekking Gods tot den mensch daarſtelt, is de grond van oppermacht en gezag (1).

Ten tweede, maakt Von Haller van alle rijken patrimoniële vorſtendommen, en grondt daarop die onafhankelijkheid welke bij hem het kenmerk der Souvereiniteit is; terwijl de geſchiedenis leert, dat de onderſcheiding van Grotius tusſchen zulke patrimoniële rijken en de andere ſtaten, die hij (wellicht min juist) *vrije* vorſtendommen noemt, in welke de vorſtelijke macht door het volk is opgedragen (2) (onverminderd evenwel de Voorzienigheid en vrije Souvereiniteit Gods, uit wien alle wettige macht afdaalt) allezins juist is. Wij hebben hiervan het voorbeeld in Israël, onder hetwelk niet de machtigſte eigenaar of heer, maar een man uit het midden hunner broederen tot koning werd geſteld (3). Even zoo is in Nederland na de afzwering der Grafelijke monarchie (die zonder twijfel een patrimoniëel Rijk daarſtelde), de eminente macht of Souvereiniteit van het huis van Oranje, van den ſtichter en grondlegger van onzen ſtaat af, nimmer gegrond geweest op grondbezit of onafhankelijk vermogen, maar integendeel, op eene door de liefde des volks, den gang der gebeurtenisſen, en boven alles door de Souvereine regering Gods gegronde verhefſing van een huis, door de roeping Gods en deszelfs erfrechten naauw aan het volk verbonden.

Ten derde, merken wij op het ſtelſel van Haller aan, dat het, grootendeels gevormd naar de katholieke ſtaten, zoo als zij zich ſedert de midden-eeuwen ontwikkelden, geenszins genoeg de mogelijke wijzigingen in aanſchouw neemt, die zelfs de patrimoniële monarchiën, behoudens haar beginſel, en zonder het aanwenden van de *fictie* der oorſpronkelijke volks-ſouvereiniteit, kunnen aannemen; waarom dan ook op het hervormde Engeland en deszelfs historisch tot ſtand gekomene conſtitutie naauwelijks gelet wordt.

Eindelijk ontkennen wij wel uitdrukkelijk, dat deze leer van volksoppermacht en maatſchappelijk verdrag ten deele of geheel uit de kerkhervorming zoude geboren zijn. De begrippen van dweepende Wederdoopers of overdrevene Puriteinen mogen hiertoe hebben aanleiding gegeven; de boerenkrijg, of de burgeroorlog tusſchen de Stuarts en derzelver tegenſtanders mogen die hebben verbreid, onze eerbiedwaardige Hervormers waren even zeer afkeerig van volksoppermacht, als zij verwijderd waren van het begunstigen van vorſtenheerschzucht; en de gruwelijkſte drijvers der revolutionaire theoriën, gelijk ook de meeste en verfoeielijkſte franſche Sofisten en Encyclopedieſchrijvers, zijn opgekomen uit den boezem der Roomſche Kerk.

Van de overige ſchrijvers, die men mag rekenen dat in de opgegevene Prijsvraag bedoeld, of in 's Eerwaarden Schrijvers uitdrukkingen kunnen gemeend zijn: de Bonald, de Maistre, de St. Ronan, Thorel (1), willen wij thans hier niet ſpreken, omdat de meesten hunner zich meer met de beſtrijding der liberale begrippen en het ſtellen van een tegengeſteld beginſel, dan met het vormen van een volledig ſtelſel, zoo als von Haller, hebben bezig gehouden. Doch zeker is het, dat zoowel in de opgegevene vraag als in de aangehaalde woorden van den Schrijver der beantwoording, zeer bijzonder de ſchool van Bilderdijk is bedoeld geworden.

De rechts- en ſtaatsleer van Bilderdijk uitvoerig te ontvouwen zou hier overbodig zijn; dit is elders geſchied (2). Hij leerde dat alle ſouvereiniteit en macht van God, de bron en ader der oppermacht, afdaalt; en verfoeide al wat zou kunnen ſtrekken, om gelijk de nieuwe theoriën deden, den volkswil in de plaats van God te ſtellen. Maar men herinnere zich wel, dat de ſtrijd, dien hij tegen de liberale begrippen gevoerd heeft, hoe ſterk zijne uitdrukkingen nu en dan ook omtrent *onweêrſtaanbare Vorſten-majesteit* mogen geweest zijn, geenszins die ſtrekking had, dat daardoor eene blinde en ſprakelooze gehoorzaamheid zoude kunnen worden bevorderd, welke onze Schrijver te recht betoogt, dat Christus en zijne discipelen nooit betracht, maar altoos tegen de zonden en ongerechtigheden ook van Overheden een vrijmoedig getuigenis afgelegd hebben. Wil men een voorbeeld van de rondborſtigheid met welke Bilderdijk ook van den handel der Vorſten wist te ſpreken, men leze dan het ſchoone dichtſtuk: *Opſtand tegen God*, in zijne *Nieuwe Vermaking*, en het zou ons zeer bevreemden, indien iemand hierin eene ſtrekking tot blinde onderwerping wist aan te toonen. En wat Bilderdijks discipelen betreft, ons althans is het niet bekend, dat zij zich immer door afkeer van ware vrijheid onderſcheiden of de maatregelen van het hoog gezag ſteeds toegejuicht hebben.

Wij vergunnen ons nog eene aanmerking op deze veelzins rijke en belangvolle verhandeling. Zij is deze: dat de Schrijver doorgaans van rijken en ſtaten ſprekende, uitdrukkingen bezigt, die van gemeenebesten ontleend zijn; even als waren alle ſtaten republikeinsch van aard. Op bl. 72 wordt gezegd, dat de overheden in die hooge betrekking ſtaan, hunnen *medeburgers* ten goede; dat hun de middelen ter uitoefening des gezags hun door *hunne medeburgers* ten dien einde zijn in handen geſteld. Hij ſpreekt zelfs ter naauwernood van *onderdanen*, of voegt er bij: *zoo als wij gewoon zijn dezelve te noemen.* Deze denkbeelden en uitdrukkingen zijn niet volkomen juist, wijl zij het onderſcheid tusſchen rijken

(1) *Evang. K. Z.* 1831. N. 30.

(2) Volgens Bilderdijk (*Toelichting*, bl. 58) door »de ſtem van het dankbare hart, dat gedachtig aan de duizende weldaden van den Almachtige, door een doorluchtig ſtamhuis genoten, vervuld van godsdienſtige erkentenis en liefde, voor beſtaan, vrijheid, bloei, welvaart en aanhoudende handhaving en beſcherming tegen buiten- en binnenlandſchen, dwang zich jegens een afſtammeling van die reeks van weldoeners opheft in zegenende toejuiching en hem tot zijn Voorſtander en Hoofd, tot zijn Vorst en Regeerder uitroept."

(3) Deut. XVII. v. 14—20. 2 Sam. V. v. 1—3.

(1) De Bonald, *Législation primitive*; De Maistre, *Esſai ſur le principe générateur des conſtitutions et des autres inſtitutions humaines*; De St. Ronan, *ſur le faux et abſurde ſystéme de la ſouveraineté du peuple*; L'abbé Thorel, *La voix de la nature et de ſon Auteur ſur l'origine des ſociétés*; etc.

(2) *Bijdragen tot Regtsgeleerdheid en Wetgeving.* Dl. VI. bl. 449-458.

en gemeenebesten doen voorbijzien, hetgeen, althans wanneer men de in zwang zijnde politieke gevoelens beoordeelt, niet mag voorbijgezien worden. Indien hier voorts de grond van het gezag in *het beeld van God* ware aangewezen, zoo had tevens kunnen worden aangemerkt, hoe de Schrift dit beginſel ten gronde legt van de onſchendbaarheid van het menſchelijke leven (Gen. IX. v. 6), en elders (Jac. III. v. 9) van hun perſoon tegen opſpraak en laster; en hoe dezelve dus in de eerbiediging van dat beeld (hetgeen 's menſchen ware oorſpronkelijke waardij uitmaakt) alle onwaardige behandeling en verdrukking verbiedt en uitſluit, ook van de zijde der *Machten die in hoogheid geſteld zijn*, jegens onderdaan of onderhoorige.

Dan alle deze aanmerkingen, die wij noodig oordeelden om ons ſtandpunt met betrekking tot de leer van den grond en de heiligheid van het gezag der Overheid te bepalen, ſtrekken geenszins ter miskenning der verdienſten dezer weldoordachte verhandeling, die wij voor ons met veel belangſtelling gelezen hebben. Mogen zij veeleer den recht-eerwaardigen ſchrijver bewijzen, dat wij zijn ſtuk alle aandacht en opmerkzaamheid waard achten, en deszelfs onderwerp van het hoogſte gewicht rekenen.

JOHAN DE LABADIE.

III.

Verblijf te Genève, vertrek naar Nederland, en lotgevallen aldaar.

Hij ving zijne predikatiën te Genève aan met het ſpreken over deze woorden: *Bekeert u, want het koningrijk der hemelen is nabij gekomen;* eene prediking, zoo krachtig, dat geheel Genève er door werd in beweging gebracht. Straks daarna begon hij ook hier zijne pogingen tot hervorming van openbaar en bijzonder leven. De zondagſche vermakelijkheden moesten voor zijnen ijver zwichten. De herbergen werden geſloten, en eene geheel andere gedaante vertoonde zich op dien dag door de ganſche ſtad. Hij beſtreed het ſpelen, en overtuigde de ſpelers zoo krachtig, dat ſommigen derzelven groote ſommen die zij gewonnen hadden, vrijwillig wedergaven. Wanneer hij onder het gaan naar de zieken, ergens gerucht van drinkers of woest getier in de herbergen hoorde, zoo ontzag hij zich niet daar in te treden, en door zijne krachtige en levendige vermaningen hunne gezelſchappen te doen uit één gaan. Hij ijverde ook zeer bij de verkiezingen voor de Magistratuur, dat er in de vergaderingen der ſtemgerechtigden geen kuiperij of kabale mochte plaats hebben, en predikte daartegen bij wijlen krachtig en indrukmakend. Men kan wel denken dat deze openbare beſtraffing van allerlei zonden en losbandigheid hem veel wederſtand en tegenkanting moest verwekken. Zijn harte was ſteeds zuchtende, dat zoo weinigen zich zelf door eene ware bekeering en hartelijke vernieuwing tot het beleven van de waarheden des Evangelies lieten brengen.

Ongeveer drie jaren na zijne aankomst te Genève, in 1662, maakte De Labadie de kennis of verſterkte hij den band der vriendſchap met drie mannen, die een gewichtigen invloed op het overig gedeelte zijns levens gehad hebben: met den broeder van de beroemde A. M. Schuerman, die te Genève gekomen was enkel om den vermaarden christen-leeraar te ontmoeten; met den jongen Yvon, wiens ouders hij te Montauban reeds had leeren kennen, en in drukken omgang had gezien; en met zekeren Heer du Lignon: met welke beide laatſten hij zich weldra in de naauwſte en broederlijkſte vriendſchap verbonden gevoelde. Yvon, die vroeger reeds te Montauban zijne ſtudiën begonnen had, volbracht die te Genève, onder de levendigſte indrukken en werkingen van Gods genade, welke ook vroeger reeds zijn harte aan de prediking en den omgang van De Labadie verbonden hadden. Ook maakte deze laatſte hier de kennis van den voortreffelijken en godzaligen Spener, die zich te Genève nog allerinnigst aan hem verbonden gevoelde, en levendige hoogachting voor hem opvatte, maar later zijne zucht tot afſcheiding en formeering eener nieuwe ſecte grootelijks afkeurde. Hoeveel overeenkomst was er overigens niet tusſchen de treffende hervormings-ontwerpen van beide, en hoe gezegend had De Labadie kunnen werken, ook op onze Nederlandſche kerk, indien niet zijne zucht tot afſcheiding de pogingen zijner tegenſtanders, om hem uit den zadel te lichten, grootelijks begunſtigd hadden!

In het jaar 1666 werd De Labadie beroepen naar Middelburg, waar, ſedert het overlijden van den godzaligen Predikant Teeling, eene groote verflaauwing en verbastering in de kerk was ingedrongen. De uitmuntende Hoogleeraar Voetius en zijne christelijke vriendin A. M. Schuerman, die den ijver van De Labadie in het hervormen van misbruiken, in het tegenſtaan der toenemende wereldschgezindheid, en de kracht en zalving zijner verkondiging des woords door brieven en door het bericht haars broeders kende, drongen er ten ſterkſte op aan, dat hij dit beroep als eene roeping Gods mocht beſchouwen en niet afſlaan, maar ten ſpoedigſte opvolgen. De Labadie met zijne vrienden en medgezellen Yvon en Du Lignon zochten hierop het aangezicht des Heeren met vasten en bidden, en gevoelden weldra, dat het eene ſtem des Heeren was, waaraan zij niettegenſtaande al het gevaar der reize moesten gehoor geven; zij maakten zich dus los van hunne betrekkingen te Genève, waar men hen zoo gaarne gehouden had (1). Te midden van die gevaren volbrachten zij hunne reis door eene bijzondere uitredding Gods gelukkiglijk.

De drie vrienden kwamen te Utrecht aan, waar zij met veel ingenomenheid ontvangen, en De Labadie een en ander maal in de Waalſche kerk gehoord werd; eerst over »het heerlijke koningrijk van Christus," *wanneer Hij zal wederkomen om verheerlijkt te worden*

(1) Aandoenlijk is het verhaal van dit afſcheid (ook van de Profesſoren *Turretin* en *Tronchin*) en de lotgevallen der reize in het *Leven van De Labadie.* bl. 110—117.

in zijne heiligen, en wonderbaar te worden in allen die gelooven in dien dag (1); daarna, ten tweeden male, *over de aflegging van den ouden en het aandoen van den nieuwen mensche* (2), als wanneer hij zeer ernstig sprak tegen de ijdelheid en wereldschen zwier, welke hij bij zijne hoorderen bespeurde, hun voor oogen stellende hoezeer zij misdeden met de livrei der wereld te dragen, en met dezelve te verschijnen op eene plaats, waar men kwam om zich voor God te vernederen. Hij vervolgde voorts dezen geheelen Zondag door, te spreken met vrijmoedigheid en ernst tot de leden der gemeente die hem kwamen hooren.

Doch juist deze vrijmoedigheid gaf de eerste aanleiding tot eenen tegenstand, die niet dan met zijne afzetting eindigde; en daardoor eene afscheiding te weeg bracht die eene afzonderlijke secte van Labadisten deed geboren worden, en alzoo aan alle de gevaren, welke doorgaans met het separatismus gepaard gaan, een aantal geloovigen blootstelde, dat anders het zout der in vele opzichten teruggegane en vervallene gemeenten had kunnen uitmaken. De Predikant Wolzogen, die (om de woorden van Labadies levensbeschrijver te bezigen) »gansch niet en was van de Predikanten die men *Præcisisten* of *naauwkeurigen* noemt, en welks huis en huisgezin meer naar den adeldom, dan naar het herderschap geleek, wiert van doe af zeer gevoelig over de ronde vrijborstigheid die J. de Labadie op zijnen predikstoel gebruikt hadde, en had zelfs eenige aanteekeningen gemaakt (3), om zich ter tijd en plaats daarvan te kunnen bedienen, gelijk naderhand op het Synode tot Amsterdam (in Sept. 1668) gehouden, gebleken is.”

Te Utrecht werd overigens De Labadie met zijne beide vrienden door Voetius, Essenius, Lodestein en de hunnen met des te meer broederlijke vriendschap en eenigheid des geestes ontvangen, als aan beide zijden de overtuiging levendig was, dat er in de kerk een groot verval heerschte, en dat er eene grondige hervorming noodig was, hoe moeilijk, ja schier onmogelijk, die ook scheen te zijn. De Labadie verklaarde hun daaromtrent, dat zoo Voetius en zijne medestanders zorge voor de Nederduitsche Gemeenten dragen wilden, hij zelf met zijne vrienden zich verzekerd hield dat hij de zuivering der Fransche kerken onder den goddelijken zegen zoude tot stand brengen. Ik zal, dewijl het zoo wezen moet, (zeide hij tot hun), de eerste spits breken, en mijn stuk volgen, al moest ik ook alleen staan. Waarop hem de anderen den krachtdadigen zegen Gods tot het wel gedijen van dit moeilijke werk oprechtelijk van den Heere toebaden.

Het laat zich denken, dat De Labadie met zulk een voornemen in eene vervallen kerk als de Middelburgsche destijds was, veel tegenstand en strijd moest ondervinden. Doch als de hoofdoorzaak van al wat sedert hem ongunstigs bejegende moet de zoo even genoemde Predikant Wolzogen beschouwd worden. Deze gaf in het jaar 1668 een werk uit, getiteld: *De Uitlegger der Heilige Schrift,* (*De Scripturarum interprete, contra exercitatorem paradoxum*). In dit werk beweert de Schrijver het tegenwoordig zoo algemeen aangenomen gevoelen, dat men om den Bijbel wel te verstaan en uit te leggen, niet de verlichtende werking van den H. Geest, maar alléén menschelijke taal- en oudheidkennis behoeft; dat men geenszins moet gelooven eene uitspraak der H. Schrift te zijn, hetgeen men meent tegen de rede te strijden; en dat het plicht is, Gods woord zoodanig te verklaren, dat de zin daarvan niet strijdig zij tegen hetgene hij zelf leert in de Natuur; sprekende voorts altoos alleen van een natuurlijk, nooit van een bovennatuurlijk licht, afdalende van den Geest Gods, die alleen in alle waarheid leidt (1). Hiertegen gevoelde De Labadie zich geroepen een krachtig getuigenis af te leggen. Hij deed dit met bijkans den geheelen Middelburgschen kerkenraad, en in zamenstemming met een groot aantal geloovigen in Nederland, na meer dan eens te hebben verklaard, dat het hem onbegrijpelijk scheen dat de andere Professoren zich deze zaak niet hadden aangetrokken, hetgeen hij aan eene ongeoorloofde lust tot rust en vrede ook van zijnen vriend Voetius toeschreef; van wien men meent dat hij en zijne vrienden door deze zaak sedert verwijderd zijn geworden. Het boek van Wolzogen werd door de Waalsche Synode te Naarden in hetzelfde jaar nog voor rechtzinnig verklaard, en de Labadie moest zich met zijnen kerkeraad, uit hoofde hunner veroordeeling van hetzelve, aan eene strenge kerktucht onderwerpen, die in het volgende jaar op de Waalsche Synode te Dordrecht van eene algeheele afzetting werd gevolgd.

De Labadie achtte zich door eene dus tot stand gekomene afzetting niet gebonden. Hij ging voort met prediken, en zelfs met bediening der heilige bondzegelen; waarop eenige niet geringe volksbewegingen ontstonden, die de Magistraat onderdrukte door hem uit de stad te verbannen. De mededinging die sedert lang tusschen Middelburg en Vere bestond, noopte daarop de regering der laatstgemelde stad, om, wellicht ook met uitzichten op den bloei harer burgerij, maar niet minder omdat Vere altoos ijverig hervormd geweest was, in die stad voor den geliefden Leeraar en zijne aanhangers eene onafhankelijke kerk te stichten, welke men de Evangelische kerk noemde en aan welker hoofd hij zoude geplaatst worden.

Dit plan werd ten uitvoer gebracht, met goedkeuring der Nederduitsche, alsmede der Schotsche hervormde ge-

(1) 2 Thesf. I. v. 10.

(2) Eph. II. v. 10.

(3) Deze aanmerkingen gingen vooral over de leer van het toekomstig heerlijk koningrijk van Christus op aarde, welke destijds in de Gereformeerde kerk voor onrechtzinnig gehouden werd. Hij werd dan ook reeds in 1668 over dit punt in het na te melden Synode te Amsterdam, van Wolzogen, gerugsteund door verscheidene andere predikanten, aangevallen; maar verklaarde bij die gelegenheid zijn gevoelen bij de 1½ uur lang; en nadat hij hetzelve had opgehelderd en bevestigd, door wederlegging der bezwaren die men er tegen had ingebracht, het zuiverende van de menschelijke bijvoegselen, die men er vroeger wel bij versierd had, verklaarde hij op dit punt overeen te komen met den Apostel Petrus en Paulus; waarna de geheele vergadering een diep stilzwijgen bleef bewaren, daar niemand zijnen mond opende, om het minste tegen de leere van het heerlijk koningrijk van Jesus Christus te opperen. Zie het *Oprecht verhaal*, bl. 151—159.

(1) Verg. hierover ons I[ste] Deel, Nr. 5. *Het Woord en de Geest.*

meente der ftad; de eerfte mogelijk meer uit gekantheid tegen den Middelburgfchen Magiftraat, de andere wegens de groote zucht naar onafhankelijkheid, van ouds den Schotfchen hervormden eigen. Vele voorname Middelburgers verhuisden daarop met hunne familiën dadelijk naar Vere, en dit veroorzaakte alras eene vete tusfchen de beide fteden die veel bloed had kunnen kosten. Vere weigerde, en bleef weigerig om aan de tegenvertoogen van Middelburg te voldoen, zich beroepende op hare ftads-voorrechten, en riep al haar burgers op om eenen eed van manmoedige handhaving derzelve te doen; en ftraks ftonden de burgerijen der twee fteden tegen elkanderen in de wapenen. Doch als de vlam van den burgerkrijg op het punt ftond van uit te breken, vertoonde zich onverwacht De Labadie aan het volk, met eene deftige houding en kalme bedaardheid van geest, en gaf de burgers den herderlijken raad, om de wapenen, voor zijne zaak met meer drift dan beradenheid opgevat, weder neder te leggen. Het rijk des Heeren, wien hij diende, was niet van deze wereld. Hij zelf was bereid, den wenk hem gegeven volgende, de ftad te verlaten; het eenige middel waardoor het bloed der ingezetenen gefpaard en de orde herfteld fcheen te kunnen worden. Straks hierop verzocht en verkreeg hij zijn ontflag, dat men hem onder betuiging van het hartelijkfte leedwezen en de oprechtfte verknochtheid verleende. Hij vertrok, thans het hervormen der kerk opgevende en enkel naar fcheiding, volftrekte en algeheele fcheiding van de wereld en alle naam-christenen hakende (1).

De Labadie had reeds te Genève het gevoelen van eene volftrekte fcheiding van wereld en kerk opgevat, en was begonnen dit nog voor zijn vertrek uit die ftad uitvoerig te behandelen in een werk *over de kenmerken eener ware Kerk*, en meer beknopt en voor de vatbaarheid van het algemeen in een tractaatje getiteld: *l'Eglife à part* (de afgezonderde kerk); doch zonder evenwel het ontwerp der hervorming van geheel de beftaande kerk, waaraan hij nog in den boezem der Roomfche kerk zooveel offers gebracht had, te laten varen. Het was dus geen wonder dat, de hindernisfen en belemmeringen waaraan hij zich in ons Vaderland zag blootgefteld, daarna de vervolgingen die hij zelfs ondervond, hem eerst tot het denkbeeld eener onafhankelijke kerk brachten, en daarna zijn ftelfel van eene geheel zuivere kerk, dat is eene gemeente van louter wedergeborenen en geloovigen, vooral ook door den aandrang van zijne vrienden Yvon en Du Lignon, die hierin eigenlijk nog hooger gingen dan hij zelve, deden tot rijpheid komen. De Mômiers in Zwitferland, waaronder zich inderdaad zooveel godsvrucht en geestelijk leven openbaart, zijn eveneens door het verval der beftaande kerk en de vervolgingen van harentwege geleden, tot hetzelfde gevoelen gebracht. Wij keuren die affcheiding af, wetende, dat volgens het woord des Heeren tot aan het einde der dagen zich onkruid zoowel als tarwe op den akker des Heeren zal laten vinden, maar het bevreemdt ons niet, dat een Leeraars die de Roomfche kerk had verlaten omdat zij zijne godvruchtige hervormings-ontwerpen tegenftond, zich dergelijken tegenftand in eene nieuwgekozene kerk niet op den duur liet welgevallen; vooral wanneer men in aanmerking neemt, wat vurige begeerte hem van zijne jeugd af aan bezield had, om eenmaal ergens eene vergadering van ware geloovigen te vinden, met welke hij gemeenfchap der heiligen en onderlinge viering van den heiligen disch mocht kunnen houden; een verlangen waaraan hij nog maar zoo zelden had mogen voldoen.

Nadat De Labadie Vere verlaten had, vestigde hij zich nog in hetzelfde jaar te Amfterdam, alwaar hij door de Regering zeer vriendelijk ontvangen werd, waartoe ook zeker bijdroeg, dat de toenmalige Burgermeester Van Beuningen niet ongenegen was aan zijne gevoelens. Ook kwam een groot gedeelte van den aanhang die hem reeds te Vere gevolgd was, waaronder de beroemde Jonkvrouw Schuermans zich bevond, zich mede te Amfterdam tot hem voegen. Te Amfterdam was in het eerst de opgang dien De Labadie en zijne vrienden maakten groot. Zij wisten zoowel aldaar als ook in andere fteden, vooral te 's Hage en Rotterdam kleine vereenigingen in den zin eener gezuiverde kerk zamen te brengen, die zich van de beftaande gereformeerde kerkgemeenfchap affcheidden. Hierdoor was het, dat zij ook de nog in een niet gering aantal in de beftaande kerk aanwezige geloovige en vrome Leeraars geheel van zich vervreemdden, gelijk dan ook van toen af de breuke met Voetius onheelbaar werd. Sedert dien tijd werd de eenmaal zoo gezegende invloed van De Labadie, die zich vroeger zoo ver uitftrekte, geheel vruchteloos. Zijne kerk (onder het volk te Amfterdam *de Nieuwe Kerk* genoemd) fmolt welhaast tot eenige weinige lidmaten, die gezamenlijk in een huis een foort van kloosterleven voerden; kerkelijke en burgerlijke macht werd meer en meer tegen hen ingenomen; de fmalle gemeente, door de Predikanten aangefpoord, befchouwde hen met fteeds toenemende vijandfchap, die door valfche aantijgingen en laster van allerlei aard nog vermeerderd werd, en weldra ondervonden de drie vrienden, met nog een' die later reeds in Holland zich bij hen gevoegd had, Jean de Menuret, al de gevaren en nadeelen die zulk een feparatismus doorgaans verzellen. Na eenigen tijd werden zij door een befluit der Regering genoodzaakt zich uit Amfterdam te verwijderen, vanwaar hij dan ook met zijne talrijke huisgenooten in 1670 vertrok, met voornemen om tevens ook het land te verlaten; uitgeleid wordende door eene veel talrijker menigte van Amfterdamfche en andere vrienden die met een fnikkend vaarwel van hen affcheid namen. Zulk een treurig einde hadden de fchoone verwachtingen, die de godvruchtigen (en niet ten onrechte) van De Labadies zeldzame talenten, van zijnen moed en geloofsijver, bij zijne overkomst hier te lande ter hervorming van den Nederlandfchen kerkftaat hadden gevormd!

(*Het slot in een volgend Nommer.*)

(1) Zie dit alles breeder verhaald bij Ypey en Dermout, *Gefchied. der Nederl. Hervormde Kerk.* Dl. III. bl. 87—93.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.